

Radboud Universiteit Nijmegen

Een witte stoet loopt door de straten

Willemijn Bollen

S1007428

Juni 2021

Sara Jansen

Inhoud

Inleiding	2
<i>Onderzoeksobject</i>	2
<i>Onderzoeksvelden: studies naar democratie, protesten, performance en cultuur</i>	3
<i>Onderzoeksvraag</i>	4
<i>Methode</i>	4
<i>Theoretisch kader</i>	5
<i>Opbouw van het werkstuk</i>	5
Hoofdstuk 1 : Het lichaam staat	7
<i>Protest</i>	7
<i>Performativiteit</i>	8
<i>Deelconclusie</i>	12
Hoofdstuk 2: Het lichaam beweegt	14
<i>Performance</i>	14
<i>De handelingen van het lichaam</i>	15
<i>Deelconclusie</i>	17
Hoofdstuk 3: Het lichaam kleedt zich	18
<i>Kostuums</i>	18
<i>Intertekstuele relatie</i>	19
<i>Deelconclusie</i>	21
Conclusie	22
Bibliografie	24
<i>Primaire bronnen</i>	24
<i>Secundaire bronnen</i>	24
Bijlage 1	27
Bijlage 2	28
Bijlage 3	29
Bijlage 4	30

Inleiding

Op 14 december 2020 kreeg ik een filmpje via whatsapp doorgestuurd: mensen in witte pakken liepen door de verlaten, donkere winkelstraten van mijn geboorteplaats (Van der Ploeg). De timing was opvallend: een halfuur na de toespraak over waarin werd aangekondigd dat Nederland opnieuw op slot ging. Ik keek naar het filmpje maar kon de boodschap van de stoet mensen niet gelijk duiden. Is dit een protest? Of is dit een vorm van straattheater? Waarom dragen ze volledige witte pakken? En waarom staan ze in het verlaten centrum van Winterswijk? Mijn interesse in deze mars was gewekt en met deze en nog meer vragen in mijn hoofd begon ik aan dit onderzoek. Een onderzoek naar een mars die opvalt door zijn aparte verschijning in de publieke ruimte ten tijde van de covid-19 pandemie.

Onderzoeksobject

De slavenmars: witte pakken, witte schoenen, witte maskers en één zwarte band met een wit kruis. In verschillende steden in Nederland, maar ook in andere landen in Europa, loopt in het najaar van 2020 een witte stoet voorbij. De stoet presenteert zich meestal overdag in winkelstraten, maar af en toe ook in avond of nacht, zoals in het voorbeeld uit de inleiding. Filmpjes van de stoet worden verspreid via sociale media. De stoet is een opvallende verschijning door de manier waarop ze zich presenteert. De combinatie van kostuums, choreografie, tekst en achtergrondgeluiden zorgen ervoor dat voorbijgangers even hun wenkbrauwen optrokken of bleven kijken.

In *de slavenmars* worden zinnen als ‘zelf nadenken brengt het algemeen welzijn in gevaar’, ‘Vaccinatie tegenstanders hun rechten ontnemen’ en ‘lichaamscontact veroorzaakt leed’ afgespeeld. Deze zinnen zijn in het najaar van 2020 van belang door de Covid-19 pandemie, die op dat moment onder andere Europa in haar greep heeft. De zinnen worden opgezegd door een robotachtige, vrouwenstem. Deze zinnen worden begeleid met verschillende geluiden: ademhalingsgeluiden, een slag die op elke tel slaat, een pieptoon en een stoomfluit.

De organisatie achter *de slavenmars* is niet volledig duidelijk. Verschillende kranten berichten dat *de slavenmars* ontstaan is na aanleiding van een protest van de Zwitserse actiegroep Guerilla Mask Force (Van der Ploeg). Ondanks dat deze berichtgeving er is, heeft deze actiegroep het niet officieel bevestigd en zijn ze lastig te traceren.

Waar de titel van *de slavenmars* precies vandaan komt is niet helemaal duidelijk. De witte stoet wordt onder deze naam in diverse kranten beschreven. Omdat dit de naam is waarmee de stoet aangeduid wordt in krantenartikelen, neem ik deze naam in deze scriptie over. In deze scriptie ga ik niet diep in op deze naam. Om te kijken of de naam passend in de huidige culturele context is voor deze stoet, zal een ander onderzoek gedaan moeten worden.

Onderzoeksvelden: studies naar democratie, protesten, performance en cultuur

In het afgelopen decennia is er in de academische wereld een hernieuwde interesse in proteststudies ontstaan. Deze interesse werd gewekt door verschillende massaprotesten die zo ongeveer vanaf 2010 opkwamen. Dit waren protesten zoals de ‘Arabische Lente’, die vanaf 2010 tot 2012 bloeide en zich keerde tegen de autoritaire regeringen in verschillende landen in het noorden van Afrika en het Midden-Oosten. De ‘15 Mei beweging’ ontstond in 2011 in Spanje en richtte zich tegen het kapitalisme, de beweging kreeg ook voet aan de grond in andere Europese landen. In de Verenigde Staten ontstond later dat jaar het Occupy Wall Street Movement die zich, geïnspireerd door de 15 Mei-beweging, keerde tegen de economische ongelijkheid. De Occupy Wall Street beweging verspreidde zich naar verschillende staten in de Verenigde Staten en verschillende Europese landen (Arce, Rice, 1). Ook aan de andere kant van het politieke spectrum werd gedemonstreerd bijvoorbeeld rechts-extremistische protesten zoals rond 2015 Pegida (Patriottische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes). In 2009 trok in Amerika de Tea Party Movement de aandacht (Butler, 1-13). Op basis van deze protesten werden nieuwe theorieën gevormd over de relatie tussen protest en democratie waarbij veelal interesse was voor het globale karakter die de verschillende protesten hebben. Daarnaast was er belangstelling voor de soms massale omvang van deze bewegingen. L.A. Kaufman toont in *How to read a protest: The Art of Organizing and Resistance* aan dat de protesten in de afgelopen 10 jaar een historisch grote omvang hebben (79).

De protesten worden vanuit verschillende wetenschappelijke perspectieven bekeken. De politieke studies onderzoeken vooral de functie van protesten in een democratie. In de cultuurstudies wordt de aandacht gevestigd op het visuele aspect van protesten. Hierin was ook een invalshoek vanuit nieuwe media studies waarbij de verspreiding van (beeld) materiaal via sociale media wordt onderzocht. In *The Aesthetics of Global Protest: Visual Culture and Communication* worden deze verschillende invalshoeken onderzocht. Filosoof Judith Butler heeft naar aanleiding van de verschillende protesten haar theorie over performativiteit

uitgebreid. In *Notes Toward a Performative Theory of Assembly* kijkt Butler op welke manier de samenkomst van lichamen in de publieke ruimte performatief zijn. Deze theorie over performativiteit verbindt de gender studies met protest- en democratiestudies.

De slavenmars is opgekomen door meerdere landen van Europa en past hierdoor in het internationale karakter waarop de theorieën van de afgelopen jaren zijn gebaseerd. Tegelijkertijd is de context van de case study dat we van een globaliserende wereld waarin de grenzen grotendeels open stonden, naar een gesloten wereld zijn gegaan waar de grenzen dicht zijn. Door de covid-19 pandemie konden demonstranten tevens niet meer de straat opgaan zoals in de jaren '10 van de 21ste eeuw. De theorie over performativiteit is weliswaar gebaseerd is op een massaprotest maar kan ook getoetst worden aan mijn casus. De casus toont aan dat de theorie van performativiteit ook hier toepasbaar is, maar maakt ook gaten in de theorie zichtbaar.

Ik analyseer *de slavenmars* ook door de bril van de performance studies. *De slavenmars* maakt gebruik van verschillende theatrale kenmerken zoals kostuums, choreografie, geluid en handelingen. Deze manier van presenteren heeft veel elementen van een performance. De hoop is dat een analyse door de bril van de performance studies nog extra inzichten in de achtergronden van deze opmerkelijke optochten inzichtelijk maakt.

Onderzoeksvraag

In deze scriptie zal ik *de slavenmars* onderzoeken. Om inzicht te krijgen beweeg ik mij door verschillende onderzoeksvelden zoals die van protest-, democratische-, cultuur- en performance studies. Ik zal die verschillende perspectieven gebruiken om antwoord te krijgen op mijn onderzoeksvraag: Op welke manier wordt het lichaam gepositioneerd in *de slavenmars*?

Methode

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag zal ik gebruik maken van een klassieke analyse en een analyse van de context. Vanuit klassieke analyse zal ik kijken naar een gedeelte van de elementen die de mise-en-scène vormen. De elementen waar ik mij op richt in deze scriptie zijn het kostuumgebruik, positionering van het lichaam en de handelingen van het lichaam. Tevens zullen de elementen tekst en geluid ook geanalyseerd worden als dit

nodig is om de analyse over het kostuum of het lichaam te ondersteunen. In de analyse van de context zal ik kijken naar de tijd waarin *de slavenmars* zich afspeelt. Voor de analyse van de context zal ik vooral gebruik maken van krantenartikelen.

Het onderzoeksobject is in meerdere steden opgevoerd. Tussen de verschillende steden zitten variaties van de uitvoering van het onderzoeksobject. De meeste analyses zijn gebaseerd op de overeenkomsten tussen de verschillende uitvoeringen. De diepgaandere analyses zijn gebaseerd op de uitvoering van het onderzoeksobject in Spijkenisse, ‘Mysterieuze, kunstzinnige protestmars in Nederland | Guerilla Mask Force’. Dit omdat er van deze uitvoering duidelijk beeldmateriaal is. Tevens is het geluid in deze video eronder gezet en zijn de beelden achterelkaar geplakt. Hierdoor is er nagedacht op welk moment de handelingen goed samenkwamen met het geluid. In andere video’s was het geluid vaak niet duidelijk of waren er allemaal losse beelden achterelkaar geplakt, zonder rekening te houden met de performance.

Theoretisch kader

In deze scriptie zullen een aantal theorieën centraal staan. Een groot gedeelte van deze scriptie gaat door op de uitbereiding van de performativiteitstheorie van Judith Butler. Deze theorie die zich bezighoudt met de macht die zit in sommige handelingen, zal besproken worden en toegepast worden op de casus. Tevens zal deze scriptie aan de hand van theorieën over protest en performance kijken in welke situatie het lichaam zich bevindt. Daarnaast zal het artikel ‘theatricalizing protest’ van Andy Lavender centraal staan. Aan de hand van deze theorie over kostuum gebruik in protesten, zal gekeken worden naar het gebruik van kleding in *de slavenmars*.

Opbouw van het werkstuk

Dit werkstuk is opgebouwd uit drie hoofdstukken. Om te kijken op welke manier het lichaam in *de slavenmars* gepositioneerd wordt, zal eerst gekeken worden in welke context het lichaam zich bevindt. Vervolgens zal in dit hoofdstuk onderzocht worden welke functie het lichaam in deze context heeft. In hoofdstuk 2 wordt gekeken of *de slavenmars* gezien kan worden als een performance. Daarbij zal er een analyse zijn van de houding die het lichaam in *de slavenmars* aanneemt. In het laatste hoofdstuk zal gekeken worden op welke manier het lichaam gekleed wordt. Het kledinggebruik in *de slavenmars* wordt geanalyseerd. Deze

analyse zal verbonden worden aan een theorie over kostuum gebruik in protesten. Op deze manier heb ik gekeken in welke context het lichaam zich bevindt, welke houding het lichaam aanneemt en op welke manier het lichaam gekleed wordt. Op deze manier geef ik een overzicht over de manier waarop het lichaam gepositioneerd wordt in *de slavenmars*.

Hoofdstuk 1 : Het lichaam staat

Een witte stoet mensen in gewaden loopt door het centrum. Een geluidsband speelt een combinatie van ademhalingen, voetstappen en tekst. De tekst wordt gesproken door een vrouwenstem en bestaat uit zinnen als: ‘Zelf nadenken brengt het algemeen welzijn in gevaar’ en ‘Lichaamscontact veroorzaakt leed’. De stoet bestaat uit lichamen die tegelijkertijd op de puls van het geluid stappen zetten. Omstanders blijven af en toe staan en kijken twijfelend, verbaasd of afkeurend (Weltschmerz Clips).

Deze stoet (met wisselende deelnemers) trok door verschillende steden en dorpen in Europa gedurende de Covid-19 pandemie en werd *de slavenmars* genoemd (Langeveld). Ze vormden een bijzonder onderdeel van de publieke ruimte. Naderhand werd er beeldmateriaal van de stoet verspreid via sociale media waardoor de stoet meer aandacht kreeg. In verschillende media wordt de stoet neergezet als een protest (Langeveld) (Van der Meer). Om de hoofdvraag (Op welke manier wordt het lichaam in *de slavenmars* gepositioneerd ?) kijk ik in dit hoofdstuk eerst of *de slavenmars* gezien kan worden als een protest. Vervolgens kijk ik of het lichaam in *de slavenmars* op een performatieve manier gebruikt wordt.

Protest

Maakt het lichaam dat zich in *de slavenmars* bevindt onderdeel uit van een protest? Om deze vraag te kunnen beantwoorden moeten we eerst kijken op welke manier we een protest definiëren. Protesten komen overal ter wereld voor, met verschillende aanleidingen, motieven en uitingen. Een protest kan uitgevoerd worden door een individu, bijvoorbeeld in een zelfverbranding protest: waarbij één iemand zichzelf als statement vrijwillig verbrandt in de publieke ruimte. Tegelijkertijd kan een protest ook bestaan uit een groep samenkomende mensen die samen door de straten lopen, (publieke) gebouwen bezetten of op voor een bepaalde tijd een gedeelte van de publieke ruimte bezetten.

Jeff Goodwin en James M. Jasper beschrijven in de ‘Editors’ Introduction’ van *The Social Movements Reader* een protest als volgt: “the act of challenging, resisting or making demands upon authorities, powerholders, and/or cultural beliefs and practices by some individual or a group” (3). Deze definitie is toepasbaar op de meeste protesten, omdat de definitie breed is opgesteld. Om te kijken of *de slavenmars* gezien kan worden als een protest zouden we volgens deze definitie zien dat de lichamen in *de slavenmars* zich tegen de autoriteiten keren of deze ergens op aanspreken. De autoriteiten is hierin een begrip dat breed

geïnterpreteerd kan worden. Een puber die tegen de wil van haar ouders in gaat door te laat thuis te komen, gaat tegen de autoriteiten in. Het te laat komen kan daarmee gezien worden als een daad van protest.

In *de slavenmars* wordt niet door middel van woord en/of geschrift duidelijk of, en zo ja tegen welke autoriteit de mars zich keert. Desalniettemin wordt door de aanwezigheid van de lichamen en de acties die deze lichamen uitvoeren wel duidelijk dat *de slavenmars* tegen autoriteiten in gaat. De lichamen in *de slavenmars* komen samen in de publieke ruimte. Jim Aulich stelt in ‘Conclusion : Reflections on Protest and Political Transformation since 1789’ dat een protest tegen de overheid plaats vindt door lichamen die samen komen in de publieke ruimte en hier samen gaan staan. Deze protesten kunnen op verschillende manieren worden uitgevoerd, maar krijgen meestal te maken met regels en wetgeving vanuit de overheid, mogelijk gevolgd door optreden van de politie dat uit kan monden in geweld vanuit de staat (269- 270). *De slavenmars* loopt door de samenkomst in de publieke ruimte aan tegen controle vanuit de overheid. Ondanks dat in Nederland iedereen het recht heeft om te demonstreren, kan de overheid belemmeringen opleggen op het moment dat het protest de openbare orde verstoort. Dit is bepaald in artikel 9 lid 2 van de Nederlandse grondwet. De eerste confrontatie met de overheid komt voort uit het onaangekondigde karakter van de mars. Deze overtreding wordt versterkt door de tijd waarin de marsen plaats vonden. De marsen werden gehouden ten tijde van covid-19. Op dat moment waren er nog meer beperkende maatregelen over samenscholing in de publieke ruimte van kracht door de noodwet ‘Tijdelijke wet maatregelen covid-19’. *De slavenmars* gaat door samen te komen in de publieke ruimte tegen deze wetgevingen in. Hierdoor kan *de slavenmars* gezien worden als een politiek protest. Door samen te komen in de publieke ruimte gaat *de slavenmars* tegen de autoriteit, in dit geval de overheid, in.

Performativiteit

Het lichaam in *de slavenmars* bevindt zich in een protest tegen de politiek, omdat het lichaam samen komt met andere lichamen in de publieke ruimte. Zorgt de samenkomst van deze lichamen ervoor dat er sprake is van een protest? Of draagt het lichaam zelf ook iets uit waardoor er sprake is van een protest? De notie van performativiteit kan helpen kijken naar functie van het lichaam in een protest.

Performativiteit wordt gebruikt om een bepaalde macht die een effect heeft of waaruit gevolgen ontstaan te beschrijven (Butler, 27/28). In *Notes Toward a Performative Theory of*

Assembly gaat Judith Butler verder in op de notie van performativiteit. In dit werk kijkt Butler op welke manier het lichaam en de samenkomst van lichamen tijdens protesten performatief kunnen zijn.

Performativiteit is een term die ontstaan is in de taalwetenschap, maar ook door filosofen zoals Jaques Derrida en Pierre Bourdieu wordt gebruikt. In de taalwetenschap beschrijft de term performativiteit de macht die taal heeft om een nieuwe situatie te laten ontstaan of een reeks effecten in gang te zetten. Op het moment dat bijvoorbeeld een buitengewoon ambtenaar van de burgerlijk stand uitspreekt: 'Dan verklaar ik jullie nu getrouwd' heeft deze zin gevolgen. Het stel zal door getrouwd te zijn verschillende economische, juridische en culturele gevolgen ervaren (Butler, 28). Op deze manier is taal performatief, doordat er door middel van taal iets gesteld of gezegd wordt ontstaan er verschillende gevolgen.

Butler gaat in werken als *Gender Trouble* in op het begrip performativiteit. Dit doet ze op de gebieden van gender studies en democratische studies. Door het begrip performativiteit toe te passen op het begrip gender, laat Butler zien dat niet alleen onze taal performatief is maar ook de handelingen die we met ons lichaam doen. Op het moment dat we geboren worden, wordt er voor ons vastgesteld of we een jongen of een meisje zijn. Het kan zijn dat iemand dit roept of dit invult op een formulier. Deze actie is performatief omdat we als gevolg hiervan opgroeien met voorgeschreven normen en waarden die passen bij ons gender. Deze normen en waarden komen niet vanuit ons zelf, maar vanuit onze cultuur en zijn dus fantasieën van anderen over ons. Hierdoor produceren deze normen en waarden ons niet tot wie we zijn, maar hoe van ons verwacht wordt om te zijn (29). Tegelijkertijd reproduceren velen van ons deze normen en waarden door ons lichaam naar de wereld te presenteren als vrouw of man, met de handelingen en het uiterlijk dat bij deze genders hoort.

De normen en waarden hebben we onwetend geïnternaliseerd waardoor we ze reproduceren en in stand houden. Deze lichamelijke uitvoering van gender is performatief. De manier waarop we ons gender uiten heeft gevolgen voor de manier waarop we behandeld worden en welke kansen we krijgen. Niemand kan altijd voldoen aan de traditionele gendernormen die hem/haar/hen worden opgedragen. Op het moment dat we de "fout" in gaan en ons niet gedragen of uiten zoals van ons verwacht wordt zien we dat gender performatief is. Door te breken met de verwachting over ons gender, in deze "fout", breken we met de act die we opvoeren. Deze actie kan gezien worden als performatief omdat we door ons lichaam anders te presenteren, in onze houding of in ons uiterlijk, we tegen het vertoog over gender in gaan (31). Deze lichamelijke actie heeft daardoor gevolgen voor de manier

waarop anderen naar ons kijken, en voor de manier waarop we naar onszelf kijken (32). Mede door de gevolgen die ontstaan is deze “fout” performatief.

Butler laat door middel van gender zien dat ons lichaam en de acties die we hiermee uitvoeren performatief zijn. Butler stelt dat onze lichamen niet alleen performatief zijn op het moment dat we ons gender performen maar ook als onze lichamen zich in een protest bevinden. Butler is geïnteresseerd in lichamen in protesten door haar overtuiging dat ‘none of us act without the conditions to act, even though sometime we must act to install and preserve those very conditions’(16). De lichamen die de straat opgaan zijn lichamen die werk, onderdak, zekerheid op zorg, eten en een kans op een goede toekomst nodig hebben (10). Butler vindt dat ieder lichaam recht heeft op deze dingen, omdat we allemaal afhankelijk zijn van elkaar. Niemand kan alleen een goed leven voor zich zelf creëren. Samen moeten we zorgen dat niemand ten onder gaat op het moment dat iemand het minder goed getroffen heeft. Op het moment dat niet iedereen werk, onderdak, zekerheid op zorg, eten en een kans op een goede toekomst heeft faalt dan ook het systeem waarin we leven volgens Butler (21). Butler vindt het interessant dat deelnemers aan protesten vaak stellen dat zij ‘de stem van het volk’ vertegenwoordigen, maar dit niet altijd een inclusieve stem is. Het volk wordt dan gebruikt als een stem van iedereen, al worden er (onbewuste) aannames gedaan over wie wel of niet tot “het volk” behoort (4). Butler stelt in dit kader dat elk lichaam het recht heeft om samen te komen in de publieke ruimte om op deze manier een beter leven te eisen met betere economische, sociale of politieke voorwaarden(11). Een bijeenkomst van lichamen in de publieke ruimte is een meervoudsvorm van performativiteit, want de lichamen die samen ergens voor gaan staan zeggen meer dan wat er gezegd wordt (8).

Op het moment dat een lichaam samen komt met andere lichamen in de publieke ruimte en ergens voor gaat staan is het lichaam performatief bezig. Dit komt omdat het lichaam aandacht vraagt voor een bepaalde situatie door middel van het protest. De actie van het staan is een lichamelijke actie die gevolgen heeft. Enerzijds heeft het gevolgen voor de publieke ruimte, omdat deze door een protest niet gebruikt kan worden zoals die bedoeld is. Anderzijds kan er door de lichamelijke actie van het staan in een protest druk uitgeoefend worden op politieke of culturele situaties. Hierdoor kunnen er politieke of culturele veranderingen plaats vinden. Als er meerdere lichamen in een protest aanwezig zijn is er sprake van een meervoudsvorm van performativiteit, omdat elk lichaam performatief is in het protest.

In *de slavenmars* komen lichamen bijeen in de publieke ruimte. De lichamen voeren samen een mars uit die ervoor zorgt dat de publieke ruimte bezet is en niet gebruikt kan

worden door winkelende of werkende mensen. Hierdoor eisen de lichamen in *de slavenmars* een gedeelte op van deze ruimte en maken ze hierdoor een aanspraak op het politieke. Het lichaam in *de slavenmars* is hierdoor performatief, doordat er meerdere lichamen in *de slavenmars* samen komen is er sprake van een meervoudsvorm van performativiteit.

Butler vindt dat elk lichaam het recht heeft om samen te komen in de publieke ruimte en hierdoor aanspraak te maken op de autoriteiten. Dit is voor Butler belangrijk omdat mensen die niet direct zichtbaar zijn of niet geheel welkom zijn ook recht hebben om hun plek in de publieke ruimte op te eisen. Butler vindt het van belang dat deze minderheidsgroepen het recht hebben om te protesteren in de publieke ruimte en zichzelf zichtbaar te maken (181).

De betekenis van de publieke ruimte is echter in de tijd waarin *de slavenmars* opkomt veranderd. De publieke ruimte was een plek waar we zowel lichamen die we kennen als lichamen die we niet kennen tegen konden komen. Dit zorgde ervoor dat de publieke ruimte gezien werd als een open, democratische en inclusieve plek van samenkomst. Al zijn hier kanttekeningen bij te zetten omdat niet iedereen in elke publieke ruimte even welkom is. Door de komst van de covid-19 pandemie is de betekenis van de publieke ruimte echter veranderd. De publieke ruimte is ten tijde van de covid-19 pandemie een plek die beschouwd kan worden als gevaarlijk. Gevaarlijk omdat er de mogelijkheid is met iemand in contact te komen die besmet is (Low , Smart, 2). Door deze veranderende betekenis is de samenkomst van lichamen in de publieke ruimte niet meer vanzelfsprekend. Butler zegt dat ‘sometimes those spaces are closed to public assemblies in the name of “security” or even “public health” (10). Butler legt niet uit welke gevolgen er zijn voor het recht om samen te komen op het moment dat samen komen wordt afgeraden voor de volksgezondheid of veiligheid.

De casus van *de slavenmars* laat zien dat samen komen in de publieke ruimte gedurende een pandemie kan. Door deze actie gaan de lichamen in protest tegen de autoriteiten die de maatregelen op leggen. De vraag is alleen of het recht om samen te komen gedurende een pandemie geldt. Door samen te komen wordt de kans op besmettingen vergroot en daarmee ook de kans dat er mensen aan de ziekte overlijden. Een hoog aantal besmettingen kan er vervolgens voor zorgen dat niet iedereen de juiste zorg kan ontvangen. Terwijl zekerheid op zorg iets is waar volgens Butler samen voor moeten zorgen (21). Tevens is de kans vergroten dat er mensen ernstig ziek kunnen worden niet sociaal. Butler stelt ook dat we allemaal afhankelijk zijn van sociale relaties om te zorgen voor een goed leven (10). Door samen te komen ten tijden van een pandemie wordt indirect anderen de kans op een goed, gezond leven ontnomen. De theorie van Butler geeft in het geval van *de slavenmars*

geen eenduidig antwoord over of het recht van samenkomst in deze casus geldt. De casus laat zien dat hiervoor een uitbereiding van de theorie nodig is.

Butler verbindt de lichamen die staan in een protest aan de levens die deze lichamen hebben in het dagelijks leven. Deze lichamen hebben een inkomen, eten, veiligheid, zorg en een woning nodig om te overleven. Tegelijkertijd zijn het dezelfde lichamen die hun plek in de publiek ruimte opeisen en hiermee protesteren tegen de autoriteiten. Hiermee verbindt Butler de levens die de lichamen hebben aan het doel waarvoor lichamen protesteren (18). Al kan een lichaam ook protesteren omdat deze een medestander van het doel is.

In *de slavenmars* is wel de omtrek en de ogen van het lichaam zichtbaar, maar niet de rest van de identiteit van het lichaam. We kunnen niet zien welke huidskleur, haren, kledingstijl de lichamen in hun dagelijks leven hebben. Hierdoor maken de lichamen zichzelf niet zichtbaar in de publieke ruimte, maar met opzet onzichtbaar. Tegelijkertijd eisen ze door samen te komen wel een gedeelte van de publieke ruimte op en is op die manier hun samenkomst en gebruik van het lichaam wel performatief. Doordat niet zichtbaar is welk lichaam in het kostuum zit, is niet zichtbaar waar het lichaam in het dagelijks leven mee worstelt. *De slavenmars* laat zien dat ook zonder dat het individu zichtbaar is het lichaam nog steeds performatief kan zijn.

Deelconclusie

In dit hoofdstuk hebben we gezien dat het lichaam in *de slavenmars* zich in een protest tegen de autoriteiten bevindt. Doordat de lichamen samenkomen in de publieke ruimte keert de groep zich tegen de autoriteiten en daarmee ook de politiek omdat de politiek over de orde in de publieke ruimte gaat. Doordat *de slavenmars* geen vergunning aanvraagt voor het protest respecteren ze de gestelde regels voor de vrijheid van demonstratie niet. Een niet aangevraagde mars is daarmee een daad van protest.

De lichamen in *de slavenmars* komen tevens bijeen terwijl de publieke ruimte deels is gesloten. De publieke ruimte is gesloten door de overheid om de uitbraak van de covid-19 pandemie tegen te gaan. Door deze regels te negeren protesteren de lichamen in *de slavenmars* door als groep samen te komen tegen de maatregelen die de autoriteiten hebben opgelegd.

Naast dat het lichaam zich in een protest bevindt hebben we ook gezien dat het lichaam performatief is. Dit is omdat door in de publieke ruimte te gaan staan deze actie gevolgen heeft. Hiermee heeft de lichamelijke actie van het staan een macht om

gebeurtenissen in werking te zetten. *De slavenmars* laat echter ook zien dat het recht op samenkomst niet vanzelfsprekend is ten tijden van een pandemie. Dit kan de vraag oproepen of lichamen gedurende een pandemie recht hebben om samen te komen in de publieke ruimte, of dat dit recht dan in gedrang komt of niet geldt. De kostuums in *de slavenmars* zorgen ervoor dat de individualiteit van het lichaam niet zichtbaar is. Hierdoor is niet de individuele worsteling van het lichaam zichtbaar, terwijl Butler beargumenteerd dat de zichtbaarheid van de individuele worsteling in een protest vaak van belang is. *De slavenmars* laat zien dat het lichaam nog steeds performatief kan zijn als deze worsteling niet zichtbaar is.

Hoofdstuk 2: Het lichaam beweegt

“Het was geen straattheater maar een opvallend protest [. . .]” (Van der Meer, Ton). Van der Meer zet dit als eerste zin neer in het nieuwsartikel over een uitvoering van *de slavenmars* in Tilburg. Dit toont aan dat de vergelijking met straattheater treffend is voor *de slavenmars*, waarbij we vooral witte kostuums zien die op een bepaalde choreografie lopen. Kunst en protest hebben vaker een relatie met elkaar, denk bijvoorbeeld aan de muurschildering die Banksy maakte ter ondersteuning van de Black Lives Matter-beweging, zie bijlage 1. Deze schildering kan gezien worden als kunst, maar heeft tegelijkertijd een krachtige boodschap over de manier waar op het Amerikaanse systeem met mensen van kleur om gaat. Hierdoor zien we dat de lijnen tussen kunst en protest vervagen. Doordat *de slavenmars* gebruik maakt van theatrale kenmerken ga ik kijken of het lichaam zich ook in een performance bevindt. Vervolgens zal ik kijken welke handelingen het lichaam maakt, en welke betekenis hieraan gegeven kan worden.

Performance

Wat is een performance? Richard Schechner beschouwt in *Performance Theory* performance als een inclusieve term waarmee niet alleen het traditionele theater maar ook rituelen, performances in het dagelijks leven, sport, dans, ceremonies, etc beschreven kunnen worden (xvii). Doordat de term performance inclusief is en veel verschillende theatrale praktijken kan beschrijven is deze ook lastig te definiëren (87). Schechner probeert performance te definiëren als: “the whole constellation of events most of them passing unnoticed, that take place in/ among both performers and audience from the time the first spectator enters the field of the performance- the precinct where the theater takes place- to the time that the last spectator leaves” (71). Schechner benadrukt dat in tegenstelling tot drama vooral het publiek belangrijk is voor een performance (91).

Voor Schechner is het publiek onlosmakelijk met de performance verbonden. In het geval van een performance van een theatervoorstelling, neemt het publiek deel aan een evenement dat verder gaat dan het theater op het podium. Vanaf het moment dat het publiek binnenkomt in het theater is de performance bezig. De gedragingen die het publiek aanneemt bij het binnenkomen van het theater behoren tot de performance. Het publiek dat binnenkomt in een theater gedraagt zich anders dan publiek dat binnenkomt in een voetbalstadion. Door de verschillende handelingen die het lichaam doet gedurende een avond theater, het

binnenkomen, pauze drankje, tot het na borrelen in de foyer bij afloop, kunnen allemaal als onderdeel worden gezien van de gehele performance. Op deze manier is performance een onderdeel van het dagelijks leven. Erving Goffman ziet in *The presentation of Self in Everyday Life* dat mensen de gehele dag performances uitoefenen. Op het moment dat we ons zelf presenteren vragen we van de anderen die aanwezig zijn om onze presentatie van ons zelf te respecteren. We kunnen hierbij in verschillende situaties verschillende rollen aannemen en ons hierna gedragen (10).

Speelt performance een rol in *de slavenmars* ? Aan de hand van de definities van Schechner en Goffman over performance kan het hele evenement dat om *de slavenmars* heen ontstaat gezien worden als onderdeel van de performance. Het centrum van de stad met daarin de winkels en (nog belangrijker) de winkeliers, winkelmedewerkers en winkelaars zijn van belang. Zij zijn op het moment van *de slavenmars* aanwezig in de ruimte en nemen een bepaalde houding in ten opzichte van de mars. Deze houding verschilt per persoon en kan verschillende vormen hebben: van negeren tot met interesse blijven kijken en allerlei andere varianten. De houding die de omstanders aannemen maakt deel uit van de performance. Doordat *de slavenmars* een protest is, zijn de omstanders belangrijk want de boodschap van het protest is ook voor deze omstanders. De toeschouwers van *de slavenmars* passen als omstanders van het protest hun houding aan, hierin is er een verandering in hun performance.

Het lichaam in *de slavenmars* speelt ook een performance. Dit is echter geen performance van het eigen lichaam maar van een type. Het wordt duidelijk dat het lichaam een performance van een type doet en niet van het eigen lichaam omdat het lichaamsgebruik maakt van theatrale kenmerken. Deze theatrale kenmerken zijn onder andere het kostuum dat het lichaam draagt ,waar ik in hoofdstuk 3 op terug zal komen, en de theatrale handelingen die het lichaam doet.

De handelingen van het lichaam

Het lichaam in *de slavenmars* maakt gebruik van theatrale handelingen. Dit is zichtbaar doordat alle handelingen die gedaan worden groter zijn dan handelingen die het lichaam in het dagelijks leven maakt. Tevens worden de handelingen in *de slavenmars* op een minimalistische manier gebruikt. Er zijn vier handelingen die het lichaam maakt en daartussen staat het lichaam stil. Dit zorgt ervoor dat de aandacht in de performance op deze vier handelingen komen te liggen. De vier handelingen zijn: lopen, been bijsluiten, hoofd omhoog, hoofd omlaag.

Op het moment dat de performance begint staan de lichamen opgesteld in twee rijen. Deze rijen staan een uit elkaar, maar er zit geen anderhalve meter tussen. De lichamen beginnen in een neutrale houding: de knieën zijn van het slot, de rug en de nek zijn recht, de armen hangen naast het lichaam en het hoofd kijkt recht vooruit. Op dit moment worden er ademhalingsgeluiden afgespeeld. De bovenkant van het lichaam beweegt op deze geluiden heen en weer van links naar rechts. Het hoofd draait langzaam met de beweging van het bovenlichaam mee. Er wordt een piepsignaal afgespeeld waarop de lichamen in *de slavenmars* reageren. Het bewegen van links naar rechts stopt. Het hoofd wordt naar voren gebogen. In deze houding begint het lichaam met lopen. Alle lichamen lopen gelijk, stap voor stap, rechts links. Het stappen gaat op het tempo dat via de afgespeelde geluiden wordt aangegeven. Er is een duidelijke slag te horen in een vierkwarts maat. De stappen worden gezet op de eerste en derde tel van de maat. Dit wordt twee maten herhaald, waarna in de derde maat op de eerste tel de voet wordt bijgesloten. Hierna gaat het hoofd omhoog en staat het lichaam stil. Er wordt één zin afgespeeld, zoals: ‘Alleen laten sterven is naastenliefde’. Hierna herhalen de handelingen zich totdat er een stoomfluit klinkt. Op dat moment staan de lichamen stil en kijken de hoofden omhoog. In deze houding eindigen de lichamen het protest.

Wat betekenen deze handelingen die het lichaam uit voert in *de slavenmars*? Beginnend met het omhoog kijken van het lichaam. Het hoofd kijkt door omhoog te kijken meestal naar de lucht, of in de ‘mysterieuze, kunstzinnige protestmars in Nederland’ naar het dak van het winkelcentrum. Doordat het hoofd altijd omhoog kijkt en het lichaam stil staat terwijl de zinnen uitgesproken worden, wordt de suggestie gewekt dat het lichaam staat te luisteren. Doordat dit het enige moment is waarop een stem spreekt en de kijkrichting naar boven is, wordt ook de suggestie gewekt dat de stem van boven en daarmee van hoger hand komt.

Nadat de zin is afgespeeld buigt het hoofd voorover op het piepsignaal. Door deze houding wordt de suggestie gewekt dat het lichaam zich overgeeft aan wat gezegd wordt. Hij gaat letterlijk gebukt onder deze stellingen. De houding van het gebogen hoofd zien we vaker terug bij lichamen die ergens onderdanig aan zijn. In de film *Metropolis* is bijvoorbeeld te zien hoe de arbeiders met gebogen hoofd naar het werk gaan, gebukt onder het beleid, zie bijlage 2. Daarnaast wordt bij het gebruik van een buiging ook het hoofd gebogen, als teken van waardering maar ook van onderdanigheid. Het gebogen hoofd kan in *de slavenmars* geïnterpreteerd worden als een lichaam dat gebukt gaat onder een beleid. Hier zou ook de naam van de mars vandaan kunnen komen. Het gebukte lichaam zou geïnterpreteerd kunnen worden als het lichaam dat tot slaaf gemaakt is door het beleid. De interpretatie van deze term

verdient echter een uitgebreider onderzoek. Dit zou gedaan kunnen worden door te kijken naar de iconografie van tot slaaf gemaakte mensen in andere performances, waarna de houding vergeleken kan worden met de houding van het lichaam in *de slavenmars*. Daarnaast zou in verder onderzoek ook gekeken kunnen worden of de naam, *de slavenmars*, gezien de culturele context een gepaste naam is voor dit protest.

Het lopen van het lichaam kan verbonden worden aan het houden van een mars. Marsen worden door demonstranten, militairen of vierdaagselopers gelopen. De mars is een bekende vorm om een protest uit te voeren. Zo wordt er elk jaar in maart de women's march gehouden en ook tijdens de klimaatprotesten in 2019 werden er in veel landen gemarcheerd (binnenlandredactie) (Women's March NL).

Deelconclusie

In dit hoofdstuk hebben we gezien dat *de slavenmars* gezien kan worden als een performance. In deze performance zijn niet alleen de lichamen in *de slavenmars* van belang maar ook het lichaam van de omstanders. Daarnaast hebben we gezien dat het lichaam in *de slavenmars* niet een eigen performance doet, maar een performance van een type. Het lichaam in *de slavenmars* maakt andere bewegingen dan het lichaam in het dagelijks leven. Door het minimalistische gebruik van deze bewegingen, komt de aandacht op deze bewegingen te liggen. Door de bewegingen in combinatie van de geluiden en tekst te analyseren kan er een begin gemaakt worden met de interpretatie van *de slavenmars*.

Hoofdstuk 3: Het lichaam kleedt zich

In hoofdstuk 2 zagen we dat door de houding die het lichaam in *de slavenmars* aanneemt een type gecreëerd wordt. Dit type wordt versterkt door de kleren die het lichaam aan heeft. In *de slavenmars* dragen alle lichamen witte pakken, witte schoenen, witte maskers en één zwarte band met een wit kruis. Dit pak bedekt het lichaam vanaf de enkels tot de achterkant van het hoofd, door de capuchon die aan het pak vastzit. De schoenen worden bedekt door witte schoenhoesjes. Het hele gezicht wordt bedekt door een wit masker, afgezien van de ogen. Het lichaam verbeeldt in *de slavenmars* is een type, de kleding van de lichamen kan gezien worden als het kostuum wat bij dit type hoort. In dit hoofdstuk zal ik kijken op welke manier het kostuum, en het lichaam dat daar in zit, betekenis geeft aan *de slavenmars*.

Kostuums

Kostuums worden de afgelopen decennia vaker gebruikt tijdens protesten beargumenteert Andy Lavender in ‘Theatricalizing Protest: the chorus of the commons’. In dit artikel vergelijkt hij vijf verschillende casussen: The Red Rebel Brigade van Extinction Rebellion, The Guy Fawkes Mask die onder andere gebruikt is door de hacktivistische groep Anonymous en The Occupy movement, The Handmaid’s tale costume gebruikt door pro-choice activisten, The pussyhat gebruikt in diverse woman’s marches tussen 2016 en 2019, en Le Gilet Jaune oftewel de gele hesjes die gebruikt werden tijdens de gele hesjes protesten.

Lavender stelt dat deze protesten op een andere manier gebruik maken van kleding dan dat werd gedaan in eerdere protesten. In die protesten werd gebruik gemaakt van een uniform terwijl bij deze protesten gebruik gemaakt wordt van een kostuum. Als een protest gebruik maakt van een uniform zijn er kledingvoorschriften voor het protest. Doordat de demonstranten dezelfde kleding aan hebben wordt er een eenheid gecreëerd waardoor de demonstranten visueel meer als een collectief overkomen. In de jaren ’60 droegen de leden van de Black Panther beweging een blauw T-shirt met een zwart leren jasje, een zwarte baret en optioneel een zonnebril (9). Deze kledingvoorschriften zorgden er voor dat niemand er precies hetzelfde uitzag, een groot gedeelte van de eigen kenmerken van het individu is nog steeds zichtbaar. Tegelijkertijd laat de uniforme kleding zien dat de lichamen in controle zijn over zichzelf doordat ze zich aan de voorschriften kunnen houden. Het uniform zorgt er voor dat de groep zich presenteert als een groep van individuen (10). Iedereen blijft zichzelf maar er wordt een collectiviteit gecreëerd door hetzelfde aan te trekken.

Bij een protest dat gebruik maakt van kostuums is dit anders. Het kostuum heeft een andere functie dan het uniform. Waar het uniform bedoelt is om uniformiteit uit te stralen, heeft het kostuum het doel om een nieuwe symboliek te creëren. Door het kostuum aan te trekken presenteert de demonstrant zich niet als zichzelf. De individualiteit van het lichaam is in dit protest minder belangrijk dan in protesten die gebruik maken van een uniform. Het personage, type of karakter dat gecreëerd wordt door het aantrekken van het kostuum is belangrijker voor het protest dan het individu. Hierdoor is het individu onderdanig aan het personage dat gecreëerd wordt. Het individu is nog steeds wel aanwezig in het protest. Hierdoor is de presentatie van het lichaam in deze protesten dubbel. Enerzijds zien we het personage dat uitgebeeld wordt, anderzijds zien we nog het individu. Het kostuum zorgt ervoor dat er een personage wordt uitgebeeld, terwijl het individu zijn plaats op eist in de publieke ruimte. Hierdoor is er in deze protesten sprake van een dubbele presentatie (10).

In *de slavenmars* gebeurt dit ook. In eerste instantie zien we vooral het kostuum, dat een bepaalde betekenis creëert. Vervolgens zien we het individu in het kostuum door te kijken naar de ogen en kleine foutjes in het kostuum, waardoor een stukje van de onderkleding zichtbaar wordt. Het lichaam in het kostuum zorgt ervoor dat de plek in de publieke ruimte ingenomen kan worden. Tegelijkertijd zorgt het kostuum ervoor dat er een type gecreëerd wordt, die een nieuwe betekenis geeft aan het protest.

Intertekstuele relatie

Door het gebruik van kostuums wordt op een andere manier de boodschap van het protest overgebracht, dan bij protesten waarbij geen kostuums gebruikt worden. In deze ‘kostuumprotesten’ wordt de boodschap niet op een directe manier overgebracht, de boodschap staat niet op een bord geschreven en wordt niet gescandeerd. De kostuums zijn een intertekst omdat er meerdere betekenissen in samenkomen (10). Deze verschillende betekenissen moet de toeschouwer kennen, wil deze de betekenis van het protest begrijpen. De term intertekst leent Lavender van intertekstualiteit studies. Bij intertekstualiteit studies wordt er vanuit gegaan dat een tekst altijd voortbouwt op een andere tekst. Hierdoor kan een tekst nooit ‘geheel nieuw’ zijn en kunnen er verbanden gelegd worden tussen bijvoorbeeld hedendaagse teksten en teksten uit de literatuur (Meijer, 267).

Door het kostuum te zien als intertekst kan er gekeken worden aan welke bronnen de betekenis wordt ontleent. De term intertekst is echter niet de meest dekkende term, omdat deze specifiek verwijst naar teksten. Allereerst zijn de protesten die Lavender analyseert geen

tekst, maar een performance. Ten tweede verwijzen de protesten niet allemaal naar een tekst. Uitzonderingen zijn de protesten *The Handmaids Tale* waarbij het kostuum overgenomen is vanuit een literair werk en *The Guy Fawkes Mask* dat verwijst naar een film. Kijkend naar de andere analyses is er geen duidelijke verwijzing naar een tekst te ontdekken. Het protest van *The Handmaids Tale* en *The Guy Fawkes Mask* zouden beter gezien kunnen worden als kostuums die gebruik maken van intermedialiteit, aangezien beide kostuums verwijzen naar een ander media (268).

De slavenmars verwijst net zoals de gele hesjes, The Red Rebel Brigade en The pussyhat niet naar een ander medium of specifiek werk. Desalniettemin verwijzen deze protesten naar een symbool dat al aanwezig is in de cultuur. In *de slavenmars* zien we witte pakken. De verwijzing van deze pakken wordt duidelijk door het beeldmateriaal over zorgmedewerkers dat gedurende de covid-19 pandemie veel te zien is. Op de afbeeldingen in bijlage 3 en 4 is er te zien dat de zorgmedewerkers beschermende pakken aan hebben waar ze volledig in bedekt worden. De zorgmedewerkers dragen ook een masker, al is dit masker anders dan de maskers in de slavenmars. Om *de slavenmars* te begrijpen is het belangrijk dat de toeschouwer deze verwijzing begrijpt.

Naast dat de kostuums die verwijzen naar de covid-19 pandemie zit er ook een verwijzing in de geluiden en de tekst die gebruikt wordt. Het geluid van de ademhaling wordt meerdere keren herhaald. Dit verwijst naar covid-19, omdat de ziekte er onder andere voor zorgt dat mensen moeilijker kunnen ademen. In de tekst zitten verwijzingen naar de maatregelen die de overheid treft om de verspreiding van covid-19 onder controle te kunnen houden. Zo wordt er bijvoorbeeld verwezen naar de mondkapjesplicht met de zin: ‘Een mondkapjesplicht een leven lang’ (Cafe Weltschmerz, 1:10) . Deze zin maakt de maatregel echter anders dan dat deze in werkelijkheid is. In de ‘Tijdelijke wet maatregelen covid-19’ wordt vastgesteld dat de mondkapjesplicht tijdelijk is. In *de slavenmars* wordt gesteld dat deze maatregel blijft gelden. Meerdere zinnen die benoemd worden tijdens het protest zijn op deze manier een uitvergroting van de werkelijkheid.

De combinatie van de houding van het lichaam, het kostuum, de geluiden en de tekst in *de slavenmars* zorgt voor een dystopisch beeld. Door *de slavenmars* te beschouwen als intertekst zien we dat er verschillende verwijzingen gemaakt worden naar de covid-19 pandemie. De kostuums zijn beschermend tegen alles van buiten af. De tekst schetst een scenario waarin voor altijd afstand houden de norm is. De lichamen bewegen mee met dit beleid, maar zijn hun vrijheid kwijt.

Deelconclusie

De slavenmars maakt gebruik van een kostuum. Lavender beargumenteert dat dit een nieuwe vorm is die protesten de afgelopen jaren gebruiken. Door het kostuum wordt een nieuw type en een nieuwe symboliek gecreëerd. Het individuele lichaam staat hierdoor in deze protesten op de achtergrond. Om het type en de nieuwe symboliek te begrijpen kunnen we *de slavenmars* zien als intertekst. We zien hierdoor dat de verschillende theatrale kenmerken verwijzen naar de covid-19 pandemie. Hiermee laat *de slavenmars* een dystopisch beeld zien, waarin de maatregelen nog langer de vrijheid van het lichaam beperken.

Conclusie

Dit onderzoek begon met de vraag: Op welke manier wordt het lichaam gepositioneerd in *de slavenmars*? Om deze vraag te beantwoorden heb ik eerst gekeken in welke situatie het lichaam zich bevindt in de mars. Uit de analyse en de theorie bleek dat het lichaam in *de slavenmars* zich in een protest bevindt. Met deze kennis keek ik in hoeverre het lichaam performatief is in *de slavenmars*. Door de uitbereiding van de performativiteitstheorie van Judith Butler toe te passen op het lichaam in *de slavenmars* kan gesteld worden dat het lichaam een performatieve functie heeft. Het lichaam in *de slavenmars* is performatief doordat in de actie van het lichaam een bepaalde macht zit om dingen te veranderen. Het lichaam eist zijn plek op in de publieke ruimte, waardoor er verschillende gevolgen ontstaan. Hierdoor is de actie performatief. Tegelijkertijd zagen we dat het lichaam in *de slavenmars* bepaalde punten uit de theorie bevreemdt. Zo spreekt Butler over het recht van samenkomen in de publieke ruimte, maar gaat ze er niet in op de vraag wat er met dit recht gebeurt als de publieke ruimte gesloten is. Tevens verbindt Butler het lichaam dat deelneemt aan een protest aan het lichaam dat een worsteling heeft in het dagelijks leven. Doordat in *de slavenmars* de individuele lichamen niet zichtbaar zijn, maar juist onzichtbaar worden gemaakt, laat *de slavenmars* zien dat ook zonder dat het individu zichtbaar is het lichaam nog steeds performatief kan zijn.

Het lichaam bevindt zich dus in een protest en is performatief. Het lichaam valt op omdat het gebruik maakt van theatrale kenmerken. Door het gebruik van verschillende handelingen en kostuums beeldt het lichaam een type uit. Het type dat uitgebeeld wordt kunnen we beschouwen als een intertekst. Door dit te doen zien we de verschillende verwijzingen die het type maakt naar de covid-19 pandemie. Door de gehele performance in beschouwing te nemen zien we dat er een dystopisch beeld gecreëerd wordt, door de witte stoet van lichamen die door de straten trekt.

Dit onderzoek is te klein om alle interessante aspecten van *de slavenmars* te behandelen. Er zou een grotere discourse-analyse gedaan kunnen worden om te kijken op welke manier *de slavenmars* afgebeeld wordt in de media. Opvallend is dat vooral veel regionale kranten over *de slavenmars* schrijven, maar de nationale kranten het protest grotendeels links laten liggen. Tevens zou er nog een grotere discourse-analyse gedaan kunnen worden om te kijken of *de slavenmars* gebruik maakt van nog meer intertekstuele/intermediale relaties. *De slavenmars* zou ook onderzocht kunnen worden vanuit een sociologisch perspectief: Wat beweegt een lichaam om zichzelf op deze manier te

presenteren in de publieke ruimte? Als laatste suggestie zou ik willen stellen dat *de slavenmars* geplaatst kan worden naast de casussen die Lavender behandelt. Er zou nog meer onderzoek gedaan kunnen worden vanuit een cultuurstudies naar de rol van theatraliteit in protesten en op welke manier deze theatraliteit zich verhoudt tot het klassieke theater.

Bibliografie

Primaire bronnen:

Weltschmerz clips. 'Slavenmars Amsterdam #geloofjenog'. *de slavenmars*, YouTube, 3 december 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=LGwqT4a11KQ> , gebruikt op 7 juni 2021.

Cafe Weltschmerz. 'Mysterieuze, kunstzinnige protestmars in Nederland | Guerilla Mask Force'. *de slavenmars*, YouTube, 1 december 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=nJab7hcBjuE> , gebruikt op 8 juni 2021.

Secundaire bronnen:

Arce, Moisés en Roberta Rice. 'The Political Consequences of Protest'.

Protest and Democracy, University of Calgary Press, 2019, pp. 1- 21.

Auchlich, Jim. 'Conclusion: Reflections on Protest and Political Transformation since 1789'.

The Aesthetics of Global Protest: Visual Culture and Communication,

red. Aiden McGarry, e.a., Amsterdam University Press, 2019, pp. 269 - 291.

Banksy. *Titel Onbekend*. 2020. www.instagram.com/p/CBFyA8iM15Y/ ,

gebruikt op 15 juni 2021.

Bertram, Barbelijn. 'Zorgmedewerkers over corona:

'Sfeer in ziekenhuis deed me aan oorlog denken'. *Intermediair: werk en carrière*,

december 2020. [www.intermediair.nl/werk-en-carriere/op-de-](http://www.intermediair.nl/werk-en-carriere/op-de-werkvloer/zorgmedewerkers-over-corona-sfeer-in-ziekenhuis-deed-me-aan-oorlog-denken)

[www.intermediair.nl/werk-en-carriere/op-de-](http://www.intermediair.nl/werk-en-carriere/op-de-werkvloer/zorgmedewerkers-over-corona-sfeer-in-ziekenhuis-deed-me-aan-oorlog-denken)

[wervloer/zorgmedewerkers-over-corona-sfeer-in-ziekenhuis-deed-me-aan-oorlog-denken](http://www.intermediair.nl/werk-en-carriere/op-de-werkvloer/zorgmedewerkers-over-corona-sfeer-in-ziekenhuis-deed-me-aan-oorlog-denken) , gebruikt op 15 juni 2021.

Binnenlandredactie. 'Mensen massaal de straat op voor klimaatprotesten'. *Ad Nederland*,

20 september 2019.

[www.ad.nl/binnenland/mensen-massaal-de-straat-op-voor-](http://www.ad.nl/binnenland/mensen-massaal-de-straat-op-voor-klimaatprotesten~afcad1e6/)

[klimaatprotesten~afcad1e6/](http://www.ad.nl/binnenland/mensen-massaal-de-straat-op-voor-klimaatprotesten~afcad1e6/) , gebruikt op 15 juni 2021.

Butler, Judith. *Notes Toward a Performativity Theory of Assembly*, Harvard University Press, 2015.

Butler, Judith. *Gender Trouble*, Routledge: Taylor & Francis Group, 1990.

- Goffman, Erving. 'Performances'. *The Presentation of Self in Everyday Life*, University of Edinburgh, 1956, pp. 10- 46.
- Goodwin, Jeff en Jasper, James M. 'Editors' Introduction'.
The Social Movements Reader: Cases and Concepts, 3e druk, 2003, pp. 3 - 8.
- Jager, Indra. 'Het waren heftige weken voor Oscar (44) op de IC in Meander: 'Gelukkig is niemand alleen gestorven'. *Algemeen Dagblad: Amersfoort*, 15 mei 2020.
www.ad.nl/amersfoort/het-waren-heftige-weken-voor-oscar-44-op-de-ic-in-meander-gelukkig-is-niemand-alleen-gestorven~a6118866/ , gebruikt op 15 juni 2021.
- Lang, Fritz reg. 'Film still: 5.38'. *Metropolis*, UFA, 1927.
www.youtube.com/watch?v=OZ_mcUz8hkQ , gebruikt op 14 juni 2021.
- Langeveld van, Annemijn.
' "Slavenmars" dit keer door Eindhoven, in protest tegen de coronaregels'.
Eindhovens Dagblad, 12 december 2020.
www.ed.nl/eindhoven/slavenmars-dit-keer-door-eindhoven-in-protest-tegen-de-coronaregels~a884a298/ , gebruikt op 15 juni 2021.
- Kauffman, L.A. *How to Read a Protest: The Art of Organizing and Resistance*.
University of California Press, 2018.
- Lavender, Andy. "Theatricalizing Protest." *Performance Research*, jrg. 24, nr. 8, 2019, pp. 4–11.
- Low, Setha en Alan Smart. 'Thoughts about Public Space During Covid-19 Pandemic'.
City & Society, jrg. 32, nr.1, 2020.
- Meer van der, Ton. ' "Slavenmars" door Tilburg en andere steden: "Zo ziet de toekomst eruit als we niet uitkijken" '. *Brabants Dagblad*, november 2020. www.bd.nl/tilburg-e-o/slavenmars-door-tilburg-en-andere-steden-zo-ziet-de-toekomst-eruit-als-we-niet-uitkijken~a35e969c/ , gebruikt op 27-5-2021.
- Meijer, Maaïke. 'Intertekstualiteit en culturele studies: een pleidooi'.
Draden in het donker: Intertekstualiteit in theorie en praktijk.
Ed. Yra van Dijk, Maarten De Pourcq en Carl de Strycker, VanTilt, 2013, pp. 267-286.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
'Artikel 9: Vrijheid van vergadering en betoging'. *De Nederlandse Grondwet*.
www.denederlandsegrondwet.nl/9353000/1/j9vvk11oucfq6v2/vgrnbkb31dzy , gebruikt op 15 juni 2021.

Nijboom, Johan. *Slavenmars tegen Hollandse achtergrond*, 2020.

Overheid. 'Tijdelijke wet maatregelen covid-19'. *Overheid.nl*, 2020.

wetten.overheid.nl/BWBR0044337/2020-12-01 , gebruikt op 10 juni 2021.

Ploeg van der, Harry.

'Wie zijn die figuren in witte pakken in Winterswijk? "Corona slavenmars" '.

De Gelderlander, 14 december 2020.

www.gelderlander.nl/winterswijk/wie-zijn-die-figuren-in-witte-pakken-in-winterswijk-corona-slavenmars-br~a0222b08/ , gebruikt op 12 juni 2021.

Schechner, Richard. *Performance Theory*, 1e druk 2003,

Routledge Classics: Taylor & Francis Group, 1988.

Women's March NL. *womensmarchnederland.nl*, gebruikt op 15 juni 2021.

Bijlage 1

Banksy, *Titel onbekend*, 2020.

Bijlage 2

Fritz Lang reg. , 'Film still: 5:38', *Metropolis*, 1927.

Bijlage 3

Frank Noordanus, 'Oscar Groot in zijn beschermende kleding', 2020.

Bijlage 4

Fotograaf onbekend, 'Zorgmedewerkers over corona: 'sfeer in ziekenhuis deed me aan oorlog denken', *Intermediair*, 2020.